

TIP TARİHİ :

**BURSA KAPLICALARINI İLMİ BAKIMDAN İLK OLARAK
İNCELEYENLERDEN Dr. BERNARD VE ESERİ**

Prof. Dr. Semavi EYİCE *

Bursa sularının şifalı hassaları çok eskiden beri bilinmekle beraber, buradaki kaplıcaları ilmi bakımdan etraflı bir şekilde ilk defa inceleyerek, bu suların tedavi bakımından özelliklerini tesbite çalışan ve elde ettiği sonuçları bir kitap halinde yayınlayan Dr. *Bernard* adındaki yabancıdır. Dr. *Bernard*, tıp tarihimizin önemli bir simasıdır (1). *Sultan Mahmud II* (1808-1839) Türkiye'de yenilik hareketlerine başladığı ve bunun için Batı örneklerine göre müesseseler kurmağa çabaladığı sırada, *Tıbhane-i Âmire* ile *Cerrahhane-i Âmire*'yi şimdiki Galatasaray Lisesi binası yerinde kurdurduğu bir Tıp Mektebi (*Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane*) halinde birleştirerek, bugünkü Tıp Fakültesinin bir bakıma temelini atmıştır. 1838 de törenle açılan bu Tıp mektebinin başına, Avusturyalı bir hekim getirilerek, «*mual-lim-i evvel*» ünvanı ile bu müessesenin idaresi kendisine bırakılmıştı. İşte Bohemyalı hekim Dr. *Charles Ambroise Bernard* böylece Türkiye'deki görevine başlamış oldu (2).

23 Şubat 1808 de Prag'da doğup, Prag ve Viyana Üniversitelerinde Tıp tahsili yapan Dr. *Bernard*, Osmanlı devletinin bir hekim istemesi üzerine Avusturya hükümeti tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Türk hizmetinde çalışan yabancıların içinde belki en gayretlisi tesirini bırakan Dr. *Bernard*, 2 Kasım 1844 de henüz 36 yaşında iken İstanbul'da ölürek, o sırada Avusturyalılara ait olan, Beyoğlundaki Santa Maria Draperis kilisesinin yanına gömülmüştür. İlk defa tarafımızdan ilim alemine tanıtılan mezartaşı, bugün hâlâ, adı geçen kilisenin sol tarafındaki üzeri tonozlu dehlizin sağ duvarına bitişik olarak görülebilir (3).

D. baş No : ab 274

Yer No : ab 270

Resim 1. Dr. Bernard'ın resmi.

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO.

06274

SINIFLAMA NO.

06270

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

Göreve başlaması ile, idaresindeki müessesede tatbiki mümkün ve batılı bir program takip eden Dr. *Bernard*, öğrencilerin Fransızca öğrenmelerine büyük önem vermiş, koleksiyon ve laboratuvar kurdurmuş, bir Tıp kütüphanesi meydana getirmiş ve hatta ilk mezunlardan dördüncü Viyana'ya göndererek doktoralarını orada yapmalarını sağlamıştır. Okulun kadrosunda *Emraz-ı dahiliyye ve seririyat-ı dahiliyye ve hariciyye nâzır ve mucllimi* olarak görevli olan Dr. *Bernard*, öğretim ve idari işlerinin yanı sıra öğrencilerine yardımcı kitaplar da yayınlamaktan geri kalmamıştır. 1842-1844 yılları arasında Fransızca olarak basılan dört kitaptan birincisi işte burada bahsedeceğimiz eserdir.

Les Bains de Brousse en Bithynie (Turquie d'Asie) başlığı (yani: *Anadolu'da Bitinya'da Bursa kaplıcaları*) ile 1842 yılında İstanbul'da *Mille* kardeşler basımevinde basılarak yayınlanan bu ufak kitap 8 + 106 sahife metinden, Kaplıcaları tasvir eden bir resimden ve Bursa dolaylarının bir haritasından ibarettir. Baş tarafında Türkçe ve Fransızca olarak Sultan *Abdülmejid* (1839-1861) e hitaben yazılmış çok samimi ve sempatik bir ithaf yazısı bulunan bu kitabın daha ilk sayfelerinden öğrenildiğine göre, Dr. *Bernard*, kendisini ölüme sürükleyen rahatsızlıktan kurtulmak ümidiyle Bursa'ya gelmiş ve burada kaplıcaların şifalı hassalarını yerinde incelemek imkânını bularak, kitabını meydana getirmiştir. Bu küçük eser, o devrin ağır Osmanlıcası ile dilimize çevrilerek, *Kaplıca risâlesi* başlığı altında, 99 sahifelik bir kitap halinde H. 1265 (=1848) de litografya yani taşbasması olarak yayınlanmıştır. Bu Türkçe baskı, Fransızcaya nazaran biraz daha büyük formada olup, içinde orijinal baskıdaki iki Bursa manzarası ile Bursa ve çevresini gösteren harita bulunmaktadır. Bursa ve kaplıcaları tasvir eden litografya gravürler pek başarılı sayılamaz. Bunlardan Bursa'nın Kükürtlü'den görünüşünü tasvir eden büyük gravür (29 X 20 cm) ün alt sağ köşesinde İstanbul'lu Rum ressamlardan *A. J. Manaraky* (Manarakis) nin imzası göze çarpar. Aynı ressamın, 1871-72 yıllarında, İstanbul surlarının ve kapılarının çeşitli görünüşlerini de çizdiğini bilmekteyiz. Sonraları bu resimler, C. E. Caratheodory (Karatorori) ve G. A. Demetriades (Dimitriadis) in, *Plan archéologique de murailles de Constantinople*, başlıklı Fransızca ve Rumca açıklamalı haritasında, 1881 de İstanbul'da yayınlanmıştır. Bursa gravürünün çerçevesinin dışında LIT. DE ÉCOLE DE LA MÉDECINE kaydının bulunması, bu resimlerin Tıp okulunun özel litografya atölyesinde taşla hak edilerek baskıya hazırlandıklarını isbat eder. Çok gariptir, *Dr. Bernard'*

LES BAINS
DE BROUSSE,

EN BITHYNIE (TURQUIE D'ASIE),

AVEC

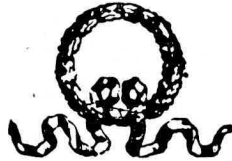
UNE VUE DES BAINS ET UN PLAN DES ENVIRONS

DE BROUSSE.

PAR

G. A. BERNARD,

**Docteur en Médecine et en Chirurgie etc. Directeur et Professeur de
pathologie interne et des Cliniques médicale et chirurgicale à l'École
Impériale de Médecine de Galata-Séraïl etc.**

Constantinople

IMPRIMERIE DE MILLE FRÈRES

1842

ın bu küçük eseri, orijinalinin basılmasından tam yüz yıl sonra bir defa daha kitap piyasasında ortaya çıkmıştır. Rıza Ruşen Yücer adında bir yazar, *Geçmişte Bursa* adı altında bir yayın dizisi tasarlamış ve ilk fasikül olarak da *Dr. Bernard*'ın kitabını bastırmıştır. *Bursa banyoları* «*Kaplıca Risalesi*» Başlığı ile 60 sahifelik ufak boyda bir broşür halinde İstanbul'da 1943 de satışa çıkan bu kitapçık, yayınlayanın önsözünden de anlaşıldığı gibi, Osmanlıca *Kaplıca Risalesi*'nin 1943 deki Türkçeye çevrilmesi suretiyle meydana gelmiştir. R. R. Yücer açıkça kitabın aslını yani Fransızcasını hiç görmediğini belirtmek doğruluğundan kaçınmamıştır. Bu yeni dile çevrilmiş sırasında metin hayli kısaltılmış ve muayyen konular başlıklar ile ayrılmıştır. Halbuki 1848 baskısı Osmanlıca nüshada bu husus ihmal edilmiştir.

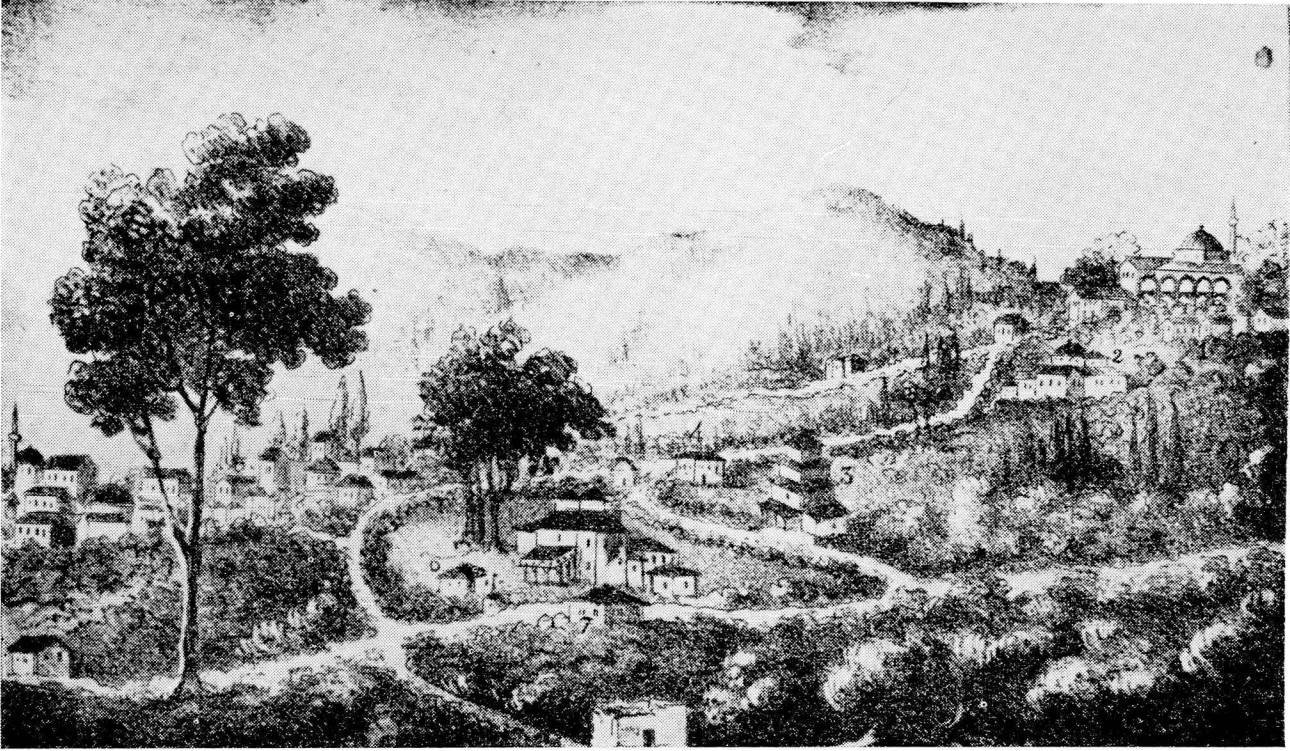
1842 ilkbaharında yerinde yapılan inceleme ve araştırmaların sonuçlarını içine alan bu istifadeli kitap 3 büyük bölümden meydana gelmiştir. İlk bölüm, Kaplıcalardan istifade etmek isteyenlerin tâbi olmaları gereken rejim hakkındadır. Bu bölümde sırası ile, Kaplıcaların sıcaklıkları, banyo süreleri, banyoların mevsimi ve sayısı, takip edilecek rejim konuları üzerinde durulmaktadır. Bu son bahiste *Dr. Bernard*, etraflı bir şekilde beden hareketleri, moral durum, alınacak gıdalar ve nihayet uyku ve istirahat hakkında düşüncelerini sıralamaktadır. İkinci büyük bölümde *Dr. Bernard* gayet sistemli bir şekilde Bursa'daki kaynakları ve başlıca kaplıcaları inceler ve bunların her biri hakkındaki analizlerinin sonuçlarını ortaya koyar. Her su ve kaplıcanın durumunu belirttikten sonra, fizik ve kimyasal özelliklerinin yanında tıbbi özelliklerini sıralayan *Dr. Bernard* ayrıca her kaplıcadan ne surette istifade edilmesi gerektiğini de yazmağı ihmal etmez. Bu sisteme göre, kitabın ikinci bölümünde Eski Kaplıca, Kara Mustafa Paşa Kaplıcası, Büyük ve Küçük Kükürtlü, Bademli bahçe suları ile beslenen Yeni Kaplıca ve Kaynarca incelenmiş, son olarak da iki az önemli kaynaktan da bahsedilmiştir ki bunlar da Bekâr hamamı ile Güzayazması'dır.

Dr. Bernard, kitabının ilk ilki kısmında bir hekim ve kimyacı gibi Bursa sularını çeşitli cepheleri ile tanıtarak değerlendirirken, kitabın üçüncü büyük bölümünü «turistik» Bursa'ya tahsis etmiştir. Mudanya-Bursa yolu ile Bursa-Gemlik yolunu tarif ve tasvir ettikten başka, yazar, bu bölümde eîindeki imkânlar nisbetinde, Bursa'nın tarihçesini derledikten başka, hayret verici bir dikkat ve itina ile, Bursa'nın Türk devrine âit sanat ve tarih anıtlarını ayrı ayrı kısa paragraflar halinde ckuyucuya sunmaktan kaçınmamıştır. Böylece, Bursa'da kür yapacak

آستانه عليه ده دركس نروسه بروسه ده واقع قبلوجه لرك منشا
 بخت ايدر حالبوكه مياہ مذكوره نك حقيقت وكيفيتي كسه لاه معلوم
 وليوب كاه نجر به سنه ابتدا رايد نلوك بعضيبي راست كله علت نك
 بالكلية افاق بولوب بونام كب ايدر وكاه بالعكس ولكي جانندن دها
 زياده بدتر و ضرر ديده اولغله بروسه قبلوجه لزند شفاياب اولق
 همان طالعه نصيب بر كيفيت اولشدي مع هذا اشبو مشهود ومبصر
 اولان اثار متضاده نك نه حل واسبابنه بونه مياہ مذكوره نك تركبات
 كيميائيه سنه دائر كسنه طرفندن هيج بر بخت ونفتيش اولغيه رف سكون
 عنه بر آفتش ايدى شومرتبه ده كه بارالذكر مباحثه دائر بر رساله ناليفى
 شويله طور سون آستانه طيه ده بولنان حذاق اطبانك دخي بويايده
 واقع اولان اقاويل وآرا لمى بكد بركه مناقض وبوتقريب ققيس نك واقع
 حاله مطابق نامعاوم اوله رف هيج بزند بر اصل صحيح استنباط ايلك
 حد امکانده دكل ايدى انجق بويده ناچيز مذكور قبلوجه لرك نائل اولغله
 خواص ناضحه وكيفيات غريبه لر بن بعض معتمد زواتدن استخار يتد كجه
 تدبير ومد او اتنده اولديم اكثر مرضانك مياہ مذكوره واسطه سيله بالتمام
 بر ياقنه اوله جفارين وتاما شفاياب اوله ماز لرايسه ده بك چوق
 درجه خفت وفائده كوره جكلونى مامول ايدرسه مده كترت مشغوبت
 ده قضاى ماموريم وبلغ حسييله اشبو قبلوجه لرك بلاس كيدوب

بالنظر

Resim 4. Kitabın içindeki litografya gravürlerinden Çekirge'yi gösteren resim.

Resim 5. Kitabın içindeki litografya gravürlerinden Bursa'nın genel görünüşü.

kimselerin boş vakitlerini değerlendirmelerini temin etmiştir. Bu bölümün ikinci kısmı ise Bursa çevresindeki tabii güzelliklere sahip gezinti yerleri hakkındadır. Dolaylardaki ormanlar, başlıca mesire yerleri, Apolyont gölü, Uludağ vs. gibi tam 18 yer hakkında kısa bilgi vermiştir. 1842 yılında Bursa suları, kaplıcaları, bunların hassaları, nasıl kullanılmalarnın gerektiğini araştıran *Dr. Bernard*'ın kitabının son kısmı böylece Bursa ve dolaylarının tıbbi ve tarihi değerlerini özetleyen bugün bile bazı bahımlardan değerli sayılabilecek faydalı bir rehberdir. Yaşından umulmıyacak derecede geniş kültürlü ve çok cepheli bir kimse olduğu anlaşılan *Dr. Bernard*'ın 127 yıl önce, o günlerin şartlarına ve imkânlarına göre yazılmış bu faydalı ve sistemli eserinin yerini tutacak bir eserin hâlâ ortaya konmamış olduğuna da burada işaret etmek isteriz (4).

Resim 6. Prof. Dr. C.A. Bernard'ın kabri Beyoğlu Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi (Doç. Dr. Sırrı Akıncı arşivinden)

Edebiyatımızda Bursa'nın güzellikleri hakkında yazılmış bazı kitaplar vardır. Lâmiü Çelebi (1472-1532) nin *Şehrengiz-i Bursa* (baskısı, Bursa 1238 = 1871) sı, bu tür yazıların çoğu gibi, fazla değerli bilgiler vermeyen bir eserdir (5) *Beliğ İsmail Efendi* (ölümü : 1730) nin aynı adlı üç ciltlik eseri ise ortada yoktur (6). Bursa suları hakkında, *Hasip Efendi* adında bir yazarın on sahifeden ibaret bir risalesi olduğu bilinmekte ise de, bu çok ender broşürü görmek ve incelemek mümkün olmamıştır (7). Bursa'nın tarihçesi, eski eserleri, suları ve çevresi hakkında toplu bilgiler veren Türkçe bir kitap H. 1298 de yani 1880-81 yıllarında basılmıştır. *Bursa ve civarı* başlığı altında yayınlanan bu 74 sahifelik çok ender raslanan kitap, *Osmanlı* gazetesinde basılan bir yazı dizisinin toplanması suretiyle yani bir ayrıbasım olarak meydana gelmiştir. Esası *Marie de Launay* ile *Bonkowski* Bey tarafından yazılarak *Ahmed Ata* tarafından dilimize çevrilen bu kitap tam bir Bursa rehberi olmakla beraber, *Dr. Bernard*'in küçük fakat çok faydalı kitabından kırk yıl sonra meydana getirilmiştir. Böylece *Dr. Bernard*'in Bursa ve Kaplıcaları hakkındaki eseri, bu sahada o devrin imkânlarına göre yazılmış en ilmi rehberidir (8). Bursa'nın şifalı kaplıcaları ile birlikte, bu eşsiz şehrin tarih ve sanat değerlerini de özetlemeğe çalışan *Dr. Bernard*'in (9), bu hizmetini anmak herhalde bir kadirşinaslık olacaktır. Bu unutulmuş insanın adının, Bursa'nın bir sokağına verilmesini temenni etmek bilmem yersiz olur mu?

B İ B L İ Y O G R A F Y A

1. Ünver, S.: *Osmanlı tababeti ve Tanzimat*, Ankara s. 940, (1940).
2. Ünver, S.: *Tam bir asır evvel İstanbul Tıbbiye mektebinde bir Avusturyalı mualimi evvel: Dr. C. A. Bernard, Tıp Fak. Mec. (İstanbul) 3 : 1420 - 1425 (1940).*
3. Eyice, S : *Mekteb-i Tıbbiyenin ilk müdürü Dr. Bernard'ın mezarı, «Tarih Dergisi» 1 3 : 89 - 96, (1952).*
Bu mezarın iyi bir resmi ile Dr. Bernard hakkında kısa bir not için bk. S. Akıncı, 3 *Mezartası, 33 ilim adamı, «Hayat - Tarih Dergisi, sayı 2 : 77-79 (1970).*
4. Baykal, K.: *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, adlı çok istifadeli kitabı, bu tarihi şehri süsleyen bütün eski eserlerin bir envanteri mahiyetinde olduğundan bir turistik rehber hüviyetine sahip değildir.
5. Levend, A. S.: *Türk Edebiyatında Şehir-engizler*, İstanbul 1958, s. 25 - 27.
6. T. Gökbilgin, *Bursa'da kuruluş devrinin ilim müesseseleri, ilim adamları ve Bursa tarihçileri hakkında, «Necatî Lugal Armağanı», Ankara 1969, s. 261-273.* Burada bir de Hasan Taîb'in *Mirat-ı Bursa* başlıklı kitabının sadece adı verilmektedir.
7. Bu risale, *Atatürk Üniversitesi -Seyfettin Özege kitapları kataloğu* (teksir), Erzurum 1965, I, no. 2020 de görülmüştür.

8. Bursa ve suları hakkında toplu bir rehber, eski harflerin son yılında basılmıştır, bk. Dr. Osman Sevki Uludağ, *Bursa ve Uludağ, seyyahlara rehber*, İstanbul 1928.
9. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Yeşil Bursa-Brousse la Verte-Bursa the Green*, İstanbul (1957).

